

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НОВАЦІЙ У ПОРЯДКУ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

THE AVAILABILITY OF JUSTICE THROUGH BY PRISM OF NOVATION IN THE ORDER OF REGULATION OF COURT OUTLAYS IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE

Заборовський В.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету*

Стойка А.В.,

*студентка юридичного факультету
Ужгородського національного університету*

У статті досліджуються основні нововведення до порядку регулювання інституту судових витрат та їх співвідношення з концепцією доступу до суду. Робиться висновок, що реформа процесуального законодавства в частині інституту судових витрат у цілому спирається на законодавство зарубіжних країн та відповідає практиці Європейського суду з прав людини, але наявність порівняно нових положень процесуального законодавства містить суттєві прогалини, які не сприятимуть належному та однаковому його застосуванню, що може призвести до занепаду довіри суспільства до правосуддя як дієвої форми захисту прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: судові витрати, забезпечення судових витрат, розподіл судових витрат, правосуддя, доступ до суду.

В статье исследуются основные нововведения к порядку регулирования института судебных издержек и их соотношение с концепцией доступа к суду. Делается вывод, что реформа процессуального законодательства в части института судебных издержек в целом опирается на законодательство зарубежных стран и соответствует практике Европейского суда по правам человека, но наличие сравнительно новых положений процессуального законодательства имеет существенные пробелы, которые не будут способствовать надлежащему и одинаковому его применению, что может привести к упадку доверия общества к правосудию как действенной форме защиты прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: судебные издержки, обеспечение судебных издержек, распределение судебных издержек, правосудие, доступ к суду.

The article investigates the main innovations in the order of regulation of the institute of court outlays and their relationship with the concept of access to the court. It is concluded that the reform of procedural legislation in the part of the institute of court outlays as a whole, is based on the legislation of foreign countries and corresponds to the practice of the European Court of Human Rights, but the presence of relatively new provisions of the procedural legislation contains significant gaps, which will not promote the proper and uniform application of procedural legislation, which in turn can lead to a decline in public confidence in justice as an effective form of protection of human and civil rights and freedoms.

Key words: court outlays, provision of legal costs, distribution of court costs, justice, access to court.

Постановка проблеми. Конституція України [1] передбачає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Із даної норми випливає, що на різні державні та недержавні органи покладено захист прав та свобод людини і громадянина. Важлива роль у здійсненні такої функції належить суду, на якого покладено особливий вид діяльності – правосуддя. Актуальність даної теми проявляється в тому, що на законодавчому рівні в Україні гарантується право доступу до суду кожному, однак із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів України» (далі – Закон № 2147-VIII) [2] встановлено нові правила доступу

до правосуддя, які так чи інакше можуть обмежити гарантоване Конституцією право на захист. Зокрема, із внесенням змін до процесуального законодавства істотних змін зазнав інститут судових витрат.

Аналіз наукових публікацій. Дослідження концепції доступу до суду, зокрема через призму інституту судових витрат, було предметом дослідження ряду науковців, серед яких доцільно виділити таких, як Ю.В. Білоусов, С.С. Богля, С.Г. Пепеляєв, Р.С. Притченко, І.А. Приходько, Н.Ю. Сакара, О.М. Соломахіна, Р.Л. Сопільник, А.Г. Столяров, О.С. Ткачук, Е.М. Шокуєва та ін.

Метою даної статті є дослідження права на доступ до суду в контексті нового порядку регулювання судових витрат, введеного до процесуального законодавства. Основними завданнями автори ставлять перед собою: розкрити погляди науковців на проблеми доступу до суду, що безпосередньо

пов'язані зі сплатою судових витрат; проаналізувати найсуттєвіші зміни до цивільного процесуального законодавства в частині інституту судових витрат; дослідити законодавство зарубіжних країн із цього питання, а також практику Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи основні аспекти нововведень до процесуального законодавства, а саме інституту судових витрат, неможливо не співставити дане питання з проблемою доступу до суду, яке неодноразово було предметом дослідження в юридичній літературі. Ще Ю.В. Білоусов вказував на те, що процеси реформування цивільного-процесуального законодавства в першу чергу слід розглядати через призму доступності правосуддя, доступності судового захисту, одним із важливих аспектів якого є його помірна та сприйнятна оплатність [3, с. 66]. Так, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) передбачає право кожного на справедливий суд [4], а Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ) тлумачить вказану статтю як таку, що захищає в першу чергу доступ до суду [5]. У той же час право доступу до суду не є абсолютним (справа «Голдер проти Сполученого Королівства») [6], а держави мають право на правомірне, встановлене законом обмеження доступу до суду, зокрема, що стосується судових витрат (справа «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства») [7].

Сама ж концепція доступності правосуддя є певним стандартом, який відбиває вимоги справедливого і ефективного судового захисту, що конкретизуються в безперешкодному зверненні усякої зацікавленої особи до суду [8, с. 251]. А велике значення в контексті доступності правосуддя мають судові витрати, оскільки саме їх розмір є найбільшою перешкодою на шляху реалізації громадянами свого права на судовий захист [9, с. 374].

В юридичній літературі судові витрати трактуються зазвичай як витрати сторін та/або учасників процесу у зв'язку з розглядом справи [10, с. 201], а інститут судових витрат визначається як самостійний інститут цивільного процесуального права, норми якого регулюють комплексний міжгалузевий правовий інститут [11, с. 8] та існування якого в цивільному процесі є явищем цілком логічним, оскільки встановлює «платність» процесу судового захисту прав та інтересів, що охороняються законом [12, с. 150]. При цьому судові витрати не є збитками в розумінні ст. 22 Цивільного кодексу України, не входять до складу ціни позову і не можуть стягуватися як збитки [13, с. 7].

Для більшого розуміння сутності інституту судових витрат вважаємо за необхідне звернутися до історії появи даного інституту у вітчизняних нормативних актах та тих, що діяли на теренах України. Уперше згадка про судові витрати зустрічається в Руській правді (ст. 8), де судовий збір був величезним джерелом доходу держави, передбачалися різні види судових зборів, впорядкування збору і надходження його до казни [14, с. 286]. Зводом

законів Російської імперії 1857 р. було встановлено, що на сторону, яка була визнана судом «неправою», покладалася судові витрати та винагорода проти-лежній стороні за збитки [15, с. 467]. А вже згодом Розділом IV Статуту цивільного судочинства 1864 р. зазначалося, що метою судових витрат є отримання від осіб, що беруть участь у процесі певних грошових сум на покриття частини витрат уряду на утримання судових місць, і такі судові витрати повинні бути бути співрозмірними матеріальному становищу осіб, які шукають правосуддя [16, с. 11]. Отже, виходячи з вищенаведеного, відзначаємо, що інститут судових витрат був покликаний стати ефективним засобом для забезпечення належного здійснення правосуддя, компенсації витрат держави на його відправлення, а також протидії необґрунтованим зверненням до суду.

На даний час спостерігаємо протилежні погляди науковців щодо прийнятності функціонування досліджуваного нами інституту взагалі. Так, позиції одних авторів зводяться до визначення судових витрат як ефективного механізму, покликаного сприяти втіленню загальних завдань фінансово-економічної політики держави та основоположних принципів правосуддя [17, с. 40]. Наприклад, І.А. Приходько зазначає, що сама концепція доступності правосуддя повинна мати свої розумні межі, за яких занизькі ставки судового збору призведуть до скорочення джерел фінансування судів, і як наслідок – до їх недофінансування і пов'язаним із цим складнощам у доступі до правосуддя [18, с. 28]. Страх же сплати судових витрат буде утримувати громадян від легковажного порушення безпідставних або сумнівних справ [19, с. 438], а сплата судового збору стимулює учасників до виконання норм законодавства, договору та звичаїв ділового обороту, що також розвантажить суди і, можливо, прискорить розгляд справ, а дрібні справи майже перестануть бути предметом судового розгляду [20, с. 99].

Інші автори, заперечуючи ще дореволюційний принцип, згідно з яким «держава, захищаючи та охороняючи громадянські права, стягує за свої послуги плату» [15, с. 467], підтримують іншу точку зору, за якої показниками доступності правосуддя визнають відсутність необґрунтованих перешкод для звернення до суду за захистом, і де судові витрати безпосередньо впливають на можливість реалізації особою такого права та отримання судового захисту й можуть розглядатися як встановлене законодавством обмеження доступності правосуддя найбільш вразливих верств населення [21, с. 69; 22, с. 74; 9, с. 374], а самий судовий збір повинен у першу чергу відповідати потребам суспільства та уявленням про справедливість, а не робити правосуддя елітарною послугою [3, с. 71]. У той же час в юридичній літературі відзначається, що не тільки розмір судових витрат, але і порядок їх визначення, сплати та розподілу мають важливе значення для забезпечення доступності правосуддя [23, с. 129]. Ми вважаємо, заслуговує на увагу також дослідження А.Г. Столярова, де автор визначає стягнення судових витрат

в однієї із сторін як самостійний вид деліктного правопорушення [24, с. 4].

Отже, питання, що стосується інституту судових витрат як механізму підвищення ефективності здійснення правосуддя, чи навпаки – обмеження в його доступі, залишається й досі актуальним. Це питання особливо загострилося у зв'язку з внесенням змін до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) в частині судових витрат, основні позиції з яких ми надалі розглянемо більш детально.

Першим суттєвим нововведенням до гл. 8 розд. 1 «Судові витрати» ЦПК України [25] стало положення, згідно з яким разом із першою заявою по суті спору кожна сторона подає до суду попередній (орієнтований) розрахунок суми судових витрат, які вона понесла і очікує понести у зв'язку з розглядом справи (ст. 134). Із об'єктивної точки зору доволі важко обчислити витрати, які може понести сторона в процесі розгляду справи, адже не можна наперед визначити, які процесуальні дії необхідно буде зробити в майбутньому для захисту своїх прав та які витрати у зв'язку із цим будуть понесені. І незважаючи на те, що відшкодуванню підлягають тільки фактично понесені самі необхідні витрати в розумних межах (справа «МакКанн та інші проти Сполученого Королівства») [26], перешкодою в застосуванні даної норми є те, що в разі неподання стороною такого попереднього розрахунку суд може відмовити їй у відшкодуванні відповідних судових витрат, за винятком сплаченого нею судового збору. У той же час сторона не позбавлена можливості доводити іншу фактично понесену суму, що підлягає розподілу між сторонами за результатами розгляду справи, за доведення нею неможливості передбачити витрати на час подання попереднього (орієнтовного) розрахунку сум або поважних причини зменшення такої суми (ч.ч. 4, 5 ст. 141 ЦПК України). Так, витрати сторони можуть суттєво збільшитися залежно від поведінки протилежної сторони (наприклад, у випадку зловживання нею своїми процесуальними правами), від подання відповідачем зустрічного позову, змісту його відзиву або відповіді на відзив позивача тощо, де необхідним може стати збирання нових доказів або вчинення інших процесуальних дій; або ж витрати сторони можуть зменшитися (особливо витрати на правову допомогу) внаслідок «дострокового» завершення провадження. І в такому разі особам, які беруть участь у справі, доведеться вступати в «діалог» із судом, доводячи поважні причини збільшення/зменшення фактично понесених сум судових витрат порівняно з попереднім (орієнтованим) розрахунком.

Однак, окрім вищезазначеного, проблема виникає також із розрахунком витрат на правову допомогу, оскільки судова практика із цього питання є неоднозначною. Зокрема, визначено, що склад та розмір витрат, пов'язаних із оплатою правової допомоги, входить до предмета доказування в справі [27]. Наприклад, Постановою Окружного адміністративного суду м. Києва від 27.11.2017 р.

№ 826/8107/16, (рішення якого залишено без змін вищими інстанціями) вказано, що надання адвокатом або іншим фахівцем у галузі права правової допомоги лише у вигляді складання позовної заяви не надає позивачу права компенсації витрат на правову допомогу з боку відповідача (незалежно від їх документального підтвердження), оскільки вчинення процесуальних дій у такій формі не входять до складу витрат, пов'язаних із розглядом справи, а саме витрат на правову допомогу [28]. Хоча даний висновок повністю суперечить раніше викладеній позиції Конституційного суду України (Рішення від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009), за якої правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати в себе консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг тощо, а вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати [29]. Окрім вищезазначеного, важливим також визначається і те, що зазначення самої суми судових витрат без наведення її складових частин не може прийматися судом як попередній (орієнтовний) розрахунок і вважається таким, що неподаний [30]. Тому, беручи до уваги таку правову невизначеність, так само доволі складно визначити точний та необхідний перелік витрат, які потрібно зазначити в попередньому (орієнтованому) розрахунку сум. А тому вважаємо, що такий правовий пуризм (той надмірний формалізм, який потребує точного дотримання вимог процесуального закону і призводить до неможливості відступлення від приписів правових норм) створює свого роду перешкоди для учасників справи як на стадії подання такого розрахунку, так і під час доведення фактично понесених сум судових витрат.

Наступним суттєвим нововведенням до ЦПК України є норма, згідно з якою суд може зобов'язати сторони внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму судових витрат, пов'язаних із розглядом справи або певною процесуальною дією (забезпечення судових витрат) (ст. 135). Вважаємо за необхідне розглянути дану норму більш детально.

За своєю суттю забезпечувальні заходи в рамках будь-якої правової системи відіграють важливу роль у полегшенні процедури вирішення спорів та в широкому розумінні переслідують мету забезпечення виконання остаточного рішення [31, с. 420]. Це пояснюється також тим, що самі держави мають більшу дискрецію у вирішенні цивільних справ, що стосуються цивільних прав та обов'язків, аніж у вирішенні, наприклад, кримінальних проваджень (справа «Домбо Бегер проти Нідерландів») [32]. На нашу думку, таке попереднє забезпечення судових витрат, з одного боку, може стати дієвим механізмом для відсіювання судом «несерйозних» справ, але з іншого – якщо розмір таких витрат є непомірно великим для сторони, то тут апоріорі обмежується право доступу до правосуддя. І хоча, з одного боку, ЄСПЛ зазначає, що внесення заявником застави переслідує законну мету – уникнути ситуації, за якої відповідач зіткнувся б з неможливістю повер-

нути собі свої судові витрати, якби заявник програв справу, воно не посягає на саму сутність права заявника на доступний судовий розгляд і не є невідповідним цілям ст. 6 Конвенції (справа «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства») [7], з іншого – все ж відзначається, що прийняття до судочинства не повинно зумовлюватися сплатою стороною державі будь-якої грошової суми, розміри якої нерозумні стосовно розглядуваної справи, а в тій мірі, в якій судові витрати є явною перешкодою для доступу до правосуддя, їх слід, по можливості, скоротити або анулювати [33].

Щодо питання співвідношення концепції доступу до суду зі сплатою особою судових витрат (зокрема, що стосується забезпечення судових витрат), резонансним стало рішення по справі «Кройц проти Польщі» [34], де ЄСПЛ дійшов до висновку, що надмірні судові витрати, які підлягали сплаті заявником і розмір яких призвів до неможливості розгляду справи, порушує саму сутність права на доступ до суду, а національні суди не спромоглися забезпечити належний баланс між інтересами держави щодо отримання судових витрат, з одного боку, і правом заявника на розгляд його справи в судовому порядку – з іншого. Проте протилежною є позиція ЄСПЛ у справі «Рейтер проти Німеччини», де зроблено висновок, що зобов'язання зі сплати встановленої національним законодавством грошової суми в якості авансу в рахунок судових витрат не є обмеженням права на доступ до суду в розумінні ч. 1 ст. 6 Конвенції [35], і незважаючи на те, що система, згідно з якою доступ до судової інстанції залежить від виплати визначеної суми, криє в собі проблему в доступі до правосуддя, вона не перешкоджає державам регламентувати доступ до суду і забезпечення ефективного судочинства (справа «Анноні ді Гюссолья та інші проти Франції») [36].

На нашу думку, необхідно акцентувати увагу також на статусі сторін, який зміниться у випадку застосуванні судом вищевказаної норми до одного з учасників справи. Зазначається, що важливим елементом поняття «справедливого розгляду» за змістом ст. 6 Конвенції є принцип рівності можливостей сторін, який вимагає наявності «справедливого балансу» між сторонами (справа «Андреєва проти Латвії») [37], а Україна, як учасниця Конвенції, повинна створювати умови щодо забезпечення доступності правосуддя як загальноновизнаного міжнародного стандарту справедливого судочинства [5]. На нашу думку, під час попереднього внесення на депозитний рахунок суду суми судових витрат для особи, яка звернулася за захистом, встановлюються певні «рамки», які так чи інакше обмежують доступ до суду, і це априорі надає можливість заперечувати збереження статусу-кво між сторонами.

Досліджуючи питання інституту судових витрат саме як фінансової перешкоди в доступі до суду, звертаємо увагу, що деякі автори із цього приводу, вказуючи на процесуальний аспект доступності правосуддя, відзначають при цьому адекватність процесуального законодавства і практики його засто-

сування судами суспільним потребам, а так само можливості отримання кожним громадянином ефективного судового захисту [38, с. 57]. Так, Р.Л. Сопільник зауважує, що право на доступ до суду за своєю природою вимагає державного регулювання, яке може змінюватися залежно від часу і місця, відповідно до потреб і ресурсів як суспільства, так і конкретних осіб, проте право доступу до суду не може бути обмежене таким чином чи до такого ступеня, аби сама його сутність виявилася зачепленою [39, с. 270], а це, по суті, й дає можливість показати демократичність, дійсну доступність судової форми захисту прав та законних інтересів громадян та організацій [11, с. 7]. Саме тому підтримуємо позицію тих авторів, які вказують на те, що в рамках покращення забезпечення доступу до правосуддя слід говорити про оптимізацію судових витрат, а не просто їх зменшення [40, с. 4014], і з тим розрахунком, щоб даний інститут зміг дійсно забезпечити баланс інтересів особистості, суспільства і держави [16, с. 3].

Оновлена редакція ЦПК України передбачає також положення, згідно з яким як захід забезпечення судових витрат суд, з урахуванням конкретних обставин справи, має право, за клопотанням відповідача, зобов'язати позивача внести на депозитний рахунок суду грошову суму для забезпечення можливого відшкодування майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які має понести відповідач у зв'язку з розглядом справи (забезпечення витрат на професійну правничу допомогу) (ч. 4 ст. 135 ЦПК України) [25]. Дане нововведення, на нашу думку, безсумнівно, є позитивним моментом у процесуальній реформі. Це пояснюється, зокрема, твердженням того, що людина, яка приходить до суду, не є правником і не повинна ним бути [41, с. 8], а тому для належного захисту своїх прав вона потребує професійної правничої допомоги, і захистивши їх належним чином, особі необхідно отримати компенсацію понесених нею витрат на таку допомогу. Разом із тим ми вважаємо, що такий новий процесуальний захід потребує необхідних доопрацювань.

Так, ЦПК України не враховано розмір суми забезпечення витрат на професійну правничу допомогу. На даний час максимальний розмір компенсації витрат на правову допомогу законодавством не обмежений, оскільки з прийняттям Закону № 2147-VIII втратив чинність Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу в цивільних та адміністративних справах» [2]. Частина 5 ст. 135 ЦПК України вказує на те, що суд визначає розмір такої суми, враховуючи її співмірність і на підставі її документального обґрунтування [25]. Однак співмірність є категорією, яка залежить від кількох чинників (ч. 4 ст. 137 ЦПК України) і може тлумачитися судом відповідно до його дискреційних повноважень. Припускаємо, що позитивним у цьому аспекті є досвід зарубіжних країн (зокрема, таких як Франція, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Австрія, Естонія, Німеччина (щодо окремих категорій справ)), в яких передбачено стра-

хування витрат на юридичну допомогу, яке покриває судові витрати та оплату адвоката [42, с. 24].

Що стосується зловживання правом на позов (як однієї з умов застосування судом забезпечення витрат на професійну правничу допомогу), то із цього приводу є різні судження. Наприклад, В.О. Аболонін зазначає, що позивач під час звернення до суду повинен володіти гідним захисту інтересом, котрий був би спрямований на реалізацію мети цивільного процесу, при цьому відсутність такого інтересу є однією з ознак недобросовісного здійснення права на позов [43, с. 148]. Однак не погоджуючись із позицією автора, ми відзначаємо, що п. 1 ст. 6 Конвенції забезпечує кожній людині право на розгляд у суді будь-якого спору, який відноситься до її громадянських прав та обов'язків (справа «Голдер проти Сполученого Королівства») [6], а особі – реальну можливість користуватися своїм правом доступу до правосуддя (справа «Ейрі проти Ірландії») [44]. Це означає, що мають існувати механізми, які усувають фінансові та правові перешкоди у випадках звернення до суду [8, с. 66], і, як ми вже зазначали раніше, де для одних суб'єктів позов є безпідставним, для особи він може бути важливим та необхідним для захисту своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав і законних інтересів [45, с. 157]. Тому, вважаємо, положення про те, що позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов, як умова застосування судом норми про забезпечення витрат на професійну правничу допомогу (п. 1 ч. 4 ст. 135 ЦПК України) буде нереспектабельним, допоки процесуальним законодавством не буде усунена можливість судової влади подвійно тлумачити положення ст. 44 ЦПК України (неприпустимість зловживання процесуальними правами) в залежності від її суб'єктивної оцінки [45, с. 159].

У рамках нашого дослідження новацій інституту судових витрат вважаємо за необхідне виокремити ті значні нововведення, що стосуються розподілу судових витрат. Так, одночасно з тим із введенням до процесуального законодавства поняття зловживання процесуальними правами (ст. 44 ЦПК України) також було встановлено різного роду санкції за порушення даної норми (ч. 3 ст. 44 та ст. 148 ЦПК України). Ч. 9 ст. 141 ЦПК України, крім вищенаведеного, передбачає, що у випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами, або якщо спір виник унаслідок неправильних дій сторони, суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору [25]. Такий захід не є новим, він існує в процесуальному законодавстві багатьох країн. Так, ст. 111 АПК РФ [46] передбачає віднесення судових витрат на особу, яка зловживала своїми процесуальними правами або не виконувала своїх процесуальних обов'язків, незалежно від результату розгляду справи, а згідно із ЦПК Республіки Білорусь (ст. 139) [47] таке відшкодування може бути здійснено іншій стороні або в дохід держави. На нашу думку, заслуговує на увагу позиція казахстанського законодавця (ст. 109 ЦПК

Республіки Казахстан) [48], де завбачено таку санкцію, якщо зловживання перешкоджало розгляду справи і прийняттю законного і обґрунтованого судового рішення.

Інші ж країни за зловживання стороною своїми процесуальними правами передбачають сплату протилежній стороні, наприклад: відшкодування за фактичну втрату робочого часу (ст. 95 ЦПК Республіки Молдови) [49]; стягнення компенсації за фактично втрачений час (ст. 99 ЦПК РФ) [50]; збитки, завдані поданням позову чи захистом від позову «недобросовісного або недбалого» (ст. 96 ЦПК Італії) [51, с. 321]; винагороду за збитки в разі ведення справи явно недобросовісно (ст. 408 Австрійського статуту цивільного судочинства) [19, с. 607]. А, наприклад, у Німеччині на особу, яка зловживає правом на позов, покладаються одночасно судові витрати, компенсаційний збір та відшкодування шкоди, завданої відповідачу [43, с. 122]. Одночасно стягуються і судові витрати, і компенсація за зловживання стороною своїми процесуальними правами в Бельгії [52, с. 102], а тільки судові витрати стягуються зі сторони, поведінка якої буде визнана судом недобросовісною, за федеральним законодавством США [53, с. 8].

Неоднакове тлумачення подібної норми в різних країнах дає нам можливість визначити доцільність її існування в українському процесуальному законодавстві. Так, на нашу думку, наявність ч. 9 ст. 141 в ЦПК України є нераціональною, враховуючи так само нове положення п. 3 ч. 3 ст. 141 ЦПК України, де вказано, що під час вирішення питання про розподіл судових витрат суд враховує поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування процесу, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв, клопотань тощо, що, по суті, і є зловживанням процесуальними правами згідно зі ст. 44 ЦПК України. Така практика присутня, наприклад, у таких країнах, як Англія [54, с. 8], а так само в Польщі, Португалії, Словенії, Норвегії та Новій Зеландії (щодо окремих категорій спорів) [55, с. 93]. Вважаємо доречним також зауважити, що ще Статутом цивільного судочинства 1864 р. було відмінено штраф за пред'явлення раніше відхиленого позову та подачу неуважної апеляції як одного з обмежуючих заходів попереднього порядку судочинства [15, с. 468]. Тому чи не буде введенням ч. 9 ст. 141 до ЦПК України (не говорячи вже про ч. ч. 1, 2 ст. 148 ЦПК України) кроком назад майже на 200 років?

Висновки. Отже, на підставі вищенаведеного дослідження можна дійти висновку, що реформа процесуального законодавства, зокрема що стосується інституту судових витрат у цілому, спирається на законодавство зарубіжних країн та відповідає практиці Європейського суду з прав людини (зокрема, щодо власних повноважень держави на встановлення оптимальності та співмірності судових витрат). Проте наявність порівняно зовсім нових положень ЦПК України (попередній (орієнтований) розрахунок суми судових витрат, попереднє забезпечення судових витрат, розподіл судових витрат у разі

зловживання стороною своїми процесуальними правами) містить суттєві прогалини, які не сприятимуть належному та однаковому застосуванню процесуального законодавства, що призведе до занепаду довіри суспільства до правосуддя як дієвої форми захисту прав і свобод людини і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-19. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48.
3. Білоусов Ю.В. Судові витрати як складова доступності правосуддя. Університетські наукові записки. 2005. № 3(15). С. 66–71.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Офіційний вісник України. 1998. № 13. Ст. 270.
5. Постанова Верховного Суду від 18 квітня 2018 року № 442/8753/13-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73565600> (дата звернення: 03.09.2018).
6. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Golder v. the United Kingdom» on February 21, 1975 (Application № 4451/70). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57496"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 03.09.2018).
7. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom» on July 13, 1995 (Application № 18139/91). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57947"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 03.09.2018).
8. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія. Харків: Право, 2010. 256 с.
9. Коруч У.З. Теоретичні аспекти регулювання права на справедливий судовий розгляд у національному праві та в практиці Європейського суду з прав людини. Право і суспільство. 2013. № 6.2. С. 371–375.
10. Коваленко Т.С. Сутність та функції судових витрат у господарському процесі. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. № 1062. Серія: Право. 2013. Вип. 14. С. 201–203.
11. Богля С.С. Судові витрати в цивільному судочинстві: автореф. дис. на здоб. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Харків, 2005. 20 с.
12. Притченко Р.С. Сплата судового збору: проблеми та реалії законодавчого забезпечення. Правова держава. 2016. № 21. С. 149–152.
13. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2014. № 6(21). С. 6–23.
14. Васильев С.В. Гражданский процесс. Курс лекций. Харьков: Эспада, 2010. 634 с.
15. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. / Под ред.: К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского. СПб.: Типография Акц. Общ. «Изд. Дело», Брокгауз-Ефрон, 1901. Т. XXXI-а: Статика-Судоустройство. 503 с.
16. Шокуева Е.М. Институт судебных расходов в российском гражданском судопроизводстве: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.15. Саратов, 2005. 26 с.
17. Пашенко К.С. Новели розподілу судових витрат в адміністративному судочинстві України. Наше право. 2015. № 6. С. 40–45.
18. Приходько І.А. Доступность правосудия в гражданском и арбитражном процессе. Основные проблемы // Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве: материалы Всероссийской научно-практической конференции (г. Москва, 31 января – 1 февраля 2001 г.). Москва: Лиджист, 2001. С. 28.
19. Васильковский Е.В. Курс гражданского процесса: субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. Москва: Статут, 2016. С. 624.
20. Колосов Р.В. Тариф на правосуддя або правосуддя для обраних (науково-практичний коментар Закона України «Про судовий збір»). Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 9-10. С. 94–100.
21. Виноградова А.І. Доступність правосуддя в цивільному процесі: передумови, порядок та проблеми реалізації. Юрист України. 2015. № 3-4 (32-33). С. 65–71.
22. Кондрат'єва Л.А., Прокопюк А.Л. Судові витрати в цивільному процесі. Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство. 2011. Вип. 597. С. 74–78.
23. Ізарова І.О. Принцип пропорційності у цивільному процесі ЄС та перспективи його запровадження в цивільному процесі України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 37. Т. 1. С. 127–130.
24. Столяров А.Г. Судебные расходы как элемент состава гражданской процессуальной ответственности: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.15. Санкт-Петербург, 2004. 20 с.
25. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-42. Ст. 492.
26. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «McCann and others v. the United Kingdom» on September 27, 1995 (Application № 18984/91). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["CASE%20OF%20McCANN%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 03.09.2018).
27. Постанова Верховного Суду від 5 травня 2017 року № 372/1010/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73770506> (дата звернення: 03.09.2018).
28. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 27 листопада 2017 р. (справа № 826/8107/16). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71934523> (дата звернення: 03.09.2018).
29. Рішення КСУ від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу). Вісник Конституційного суду України. 2009. № 6. Ст. 32.
30. Додаткове рішення Господарського суду м. Києва від 9 серпня 2018 р. (справа № 910/15779/17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75794573> (дата звернення: 03.09.2018).
31. Ежегодник Комисии ООН по праву международной торговли. Т. XXXII. 2001. 656 с. URL: http://www.uncitral.org/pdf/russian/yearbooks/yb-2001-r/2001_r.pdf (дата звернення: 03.09.2018).
32. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands» on October 27, 1993 (Application № 14448/88). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57850"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 03.09.2018).
33. Рекомендация Комитета Министров Рады Европы R (81) 7 государствам-членам относительно путей облегчения доступа к правосудию от 14 мая 1981 года. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_133 (дата звернення: 03.09.2018).

34. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Kreuz v. Poland» on June 19, 2001 (Application № 28249/95). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-59519"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 03.09.2018).
35. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Reuther v. Germany» on June 5, 2003 (Application № 74789/01). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-23836"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 03.09.2018).
36. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Annoni di Gussola and others v. France» on November 14, 2000 (Application № 31819/96 and 33292/96). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-58983"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 03.09.2018).
37. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Andrejeva v. Latvia» on February 18, 2009 (Application № 55707/00). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-91388"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 03.09.2018).
38. Соломаха О.М. Огляд питань доступності правосуддя у сучасній науці цивільного процесуального права // Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали круглого столу (м. Одеса, 16 травня 2015 року). Одеса: Фенікс, 2015. С. 55–59.
39. Сопільник Р.Л. Теоретичні та організаційні засади забезпечення права на справедливий суд у світлі євроінтеграції України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Львів, 2017. 595 с.
40. Сопільник Р.Л. Спращення судових процедур та скорочення судових витрат як умова забезпечення доступності правосуддя на сучасному етапі. Path of Science. Section: Law. 2018. Vol. 4, № 2. С. 4011–4016.
41. Короєд С.О., Кресіна І.О., Прилуцький С.В. Концепція реформування судової влади України. Судова апеляція. 2015. № 3(40). С. 6–34.
42. Михалева А.Е., Панченко В.Ю., Пикулева И.В., Сабиров А.М., Теплякова А.В., Эккерт Е. Страхование расходов на юридическую помощь: сравнительно-правовое исследование / под ред. В.Ю. Панченко. Москва: Проспект, 2016. 80 с.
43. Аболонин В.О. Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии: монография. Москва: Волтерс Клувер, 2009. 208 с.
44. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Airey v. Ireland» on October 09, 1979 (Application № 6289/73). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57420"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 03.09.2018).
45. Заборовський В.В., Стойка А.В. Зловживання цивільними процесуальними правами як форма процесуальної відповідальності: суть та доцільність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2018. Вип. 49. Т. 1. С. 155–159.
46. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24 июля 2002 года № 95-ФЗ. Собрание законодательства РФ. 2002. № 30. Ст. 3012.
47. Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь от 11 января 1999 года № 238-З. Ведомости Национальных сборов РБ. 1999. № 10-12. Ст. 102.
48. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V. Ведомости Парламента РК. 2015. № 20-VI. Ст. 114.
49. Гражданский процессуальный кодекс Республики Молдова от 30 мая 2003 года № 225-XV. Официальный монитор РМ. 2003. № 111-115. Ст. 451.
50. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 года № 138-ФЗ. Собрание законодательства РФ. 2002. № 46. Ст. 4532.
51. Ткачук О.С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 547 с.
52. Пепеляев С.Г. Компенсация расходов на правовую помощь в арбитражных судах. Москва: Альпина Паблишер. 2013. 186 с.
53. Кириленко Н. «Американское» и «британское» правило распределения судебных расходов. Legal Insight. 2013. № 6(22). С. 18–21.
54. Курбанов Д.А. Институт судебных расходов и штрафов в Великобритании. Вестник Уфимского юридического института МВД России. 2016. № 2(72). С. 7–11.
55. Особенности национального законодательства, регулирующего медиацию и АРС в отдельных странах англосаксонского и континентального права. Приложение к бюллетеню Федерального института медиации, 2014 г. Т. 1. / науч. ред. Ц. Шамликашвили. Москва: ООО «Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования». 2015. 148 с.